

Het LKCA is het landelijk kennisplatform voor professionals, bestuurders en beleidsmakers in cultuureducatie en cultuurparticipatie. Via kennisdeling en onderzoek dragen we bij aan de kwaliteit van praktijk en beleid. Het LKCA stimuleert de professionele ontwikkeling van het veld door ontmoeting en debat. Ook bieden we advies bij vraagstukken op het gebied van cultuureducatie en cultuurparticipatie in brede zin. Via informatienetwerken, conferenties en met digitale middelen verschaffen we inzicht in relevante ontwikkelingen op dit gebied, nationaal én internationaal.

Het LKCA draagt bij aan de ontwikkeling van beleidsprogramma's van de rijksoverheid voor cultuureducatie en actieve cultuurparticipatie en ondersteunt de uitvoering daarvan.

djembe

Inhoudsopgave

Voorwoord en leeswijzer _____	5	8 Eindtermen _____	30
1 Inleiding _____	7	Fase A – de basis	
De djembe en de kunst van het djembespel		Fase B – verbreding	
Djembe-onderwijs in Nederland		Fase C – verdieping	
Waarom een raamleerplan		9 Evaluatie en toetsing _____	38
Raamleerplan Djembe: door wie		Toelatingstoetsen	
2 Doelstelling _____	10	Eindtoetsen	
Doelgroep		Afrondingstoetsen	
Doel van de opleiding		10 Visie op leren en kunsteducatie _____	40
3 Visie op het djembe-onderwijs _____	12	Facetten van amateurkunst	
De kunstdiscipline		Vier leerstijlen	
Drie vormen van onderwijs		Didactische tips	
Drie vormen van djembe-onderwijs		11 De markt van de kunsteducatie _____	44
Leren doen we altijd		De afnemers	
4 De inrichting van het djembe-onderwijs _	15	De aanbieders	
Het Onderwijsprogramma		Sociaal-culturele ontwikkelingen	
Leeromgeving		Kunsteducatie = cultureel ondernemerschap	
Lesmateriaal		Colofon _____	47
5 Leergebieden en leeraspecten _____	17		
Leergebieden: leren met hoofd, hand en hart			
Leeraspecten			
6 De docent _____	22		
Vier benaderingswijzen			
Vier stijlen van lesgeven			
7 Docentcompetenties _____	25		
Algemene competenties			
Specifieke competenties naar niveau			

Voorwoord

De djembe vindt zijn oorsprong in West-Afrika. Om precies te zijn: in het gebied van de Malinke, gelegen in het grensgebied van het huidige Mali en Guinee. Sinds de jaren '90 heeft de djembe in Nederland in toenemende mate aan populariteit gewonnen; het is hier inmiddels een alom en veel bespeeld instrument. Het aantal actieve beoefenaars bedraagt naar schatting tussen de drie- en vijfduizend. In de meeste grote en kleinere steden zijn djembedocenten te vinden – hun aantal wordt geschat op ongeveer tweehonderd. Bepalend voor het niveau van hun lesaanbod is de kennis van het instrument en de ermee samenhangende tradities.

Dit raamleerplan biedt richtlijnen die het djembe-onderwijs op een hoger niveau kunnen brengen en de kunst van het djembespel met de bijbehorende tradities kunnen ondersteunen. Het dient als referentiekader voor een planmatige en doelgerichte opzet van de opleidingen. Het raamleerplan is bedoeld voor docenten die hun kennis van het vakgebied willen verdiepen en zo een bijdrage willen leveren aan de ontwikkeling van het djembe-onderwijs in Nederland.

Het raamleerplan kan docenten ondersteunen bij het zó indelen van de lesstof dat deze aansluit bij het niveau van de leerlingen. Het lesaanbod in Nederland bestaat enerzijds uit reguliere lessen waarbij sprake is van een leerlijn (bv. een cursus), anderzijds uit incidentele (vaak eenmalige) workshops die vooral dienen als kortstondige groepsactiviteit. Workshops op scholen zijn vaak bedoeld als kennis-making met de djembe en met de basisprincipes van het djembespel. Bij een ander type incidentele workshop wordt djembespel toegepast als middel om bijvoorbeeld samenwerking in een team te bevorderen.

In dit raamleerplan zijn alle facetten van goed djembe-onderwijs op zo'n wijze gerangschikt, dat docenten ermee aan de slag kunnen gaan. Op de VDON-website www.djembe-onderwijs.nl is meer informatie te vinden over achtergronden, tips over boeken, cd's en dvd's, activiteiten, cursussen en links die in relatie staan tot dit raamleerplan.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 gaat over het hoe en waarom van deze publicatie en geeft een beknopte schets van het djembe-onderwijs in Nederland. In hoofdstuk 2 is de doelstelling van dit raamleerplan weergegeven. Hoofdstuk 7 en 8 vormen de praktische kern van het verhaal. In hoofdstuk 7 zijn docentcompetenties – wat een djembedocent moet kunnen – beschreven en in hoofdstuk 8 zijn de eindtermen – wat de cursisten per niveau moeten weten en beheersen – te vinden. Ter afronding van een bepaalde leerfase zijn in hoofdstuk 9 suggesties te lezen voor evaluatie en toetsing. Deze praktijkgerichte competenties, eindtermen en toetsen zijn ingebed in een aantal hoofdstukken van algemenere, onderwijskundige aard. Ze gaan over vormen van onderwijs (hoofdstuk 3) en de gewenste inrichting van het djembe-onderwijs (hoofdstuk 4).

Leren is niet puur een kwestie van cognitie; als het goed is leer je behalve met je hoofd ook met je handen (motoriek, speelvaardigheden) en met je hart (muzikale uitdrukking). Hoofdstuk 5 behandelt deze drie leergebieden die voor elke docent en cursist zeer relevant zijn.

Hoofdstuk 6 gaat in op verschillende stijlen van lesgeven, hoofdstuk 10 gaat dieper in op didactische kwesties en sluit af met een aantal praktische tips.

Het laatste hoofdstuk schetst waar het veld van de kunsteducatie, een veld dat in toenemende mate vraagt om cultureel ondernemerschap van degenen die onderwijsprogramma's bedenken, aanbieden en/of uitvoeren.

1 Inleiding

De djembe en de kunst van het djembespel

De djembe vindt zijn oorsprong in het hart van het Malinkegebied, het grensgebied van het huidige Guinée en Mali. De verschillende tradities in dit gebied hebben een gemeenschappelijke geschiedenis. Volgens mondelinge overlevering is het instrument ontstaan rond de 13de eeuw, ten tijde van het oude rijk van Mali, en is de eerste djembe afkomstig uit het dorp Saga Bari in de regio Kita.

In traditionele vorm is de djembe een begeleidend instrument voor zang en dans. Frasiering, tempo en dynamiek van het djembespel zijn sterk afhankelijk van de context. Bij zang is de begeleiding minimaal en zacht; bij dans is de muziek sterker en vaak ook sneller. De frasiering van de solist volgt de bewegingen van de danser. Voor de balletvorm gelden dezelfde principes, maar door het showelement en het hoge tempo verdwijnen de finesses die het traditionele spel kenmerken. Ook de ontwikkeling van het instrument is van invloed op het spel. Door het gebruik van sterk touw is de trommel tegenwoordig veel hoger te stemmen dan voorheen. Dat heeft in combinatie met het hoge tempo een andere, niet-traditionele techniek voortgebracht. En een context zonder zang en dans vraagt om weer een andere benadering.

De djembe is uitgevonden en verder ontwikkeld door smeden (*Noumou* in het Malinke), en wordt door mensen uit alle lagen van de bevolking bespeeld. Dit in tegenstelling tot veel andere instrumenten, die alleen door de Griots, de troubadours en verhalenvertellers (*Djeli* in het Malinke) bespeeld worden. In de loop der eeuwen is de djembe ook populair geworden bij buurvolkeren als de Bambara, Wassolonka, Sarahule, Susu en Djalonke. Vanaf de jaren '50 vindt de djembe via de Afrikaanse balletten zijn weg naar de podia. Gaandeweg ontstaan er naast de traditionele stijlen moderne manieren van spelen. Ook wordt het instrument steeds populairder in de buurlanden van Guinée en Mali. Onder andere in Senegal, Ivoorkust, Burkina Faso, Sierra Leone en (recent) in Ghana en Gambia. Binnen de niet-westerse percussiedisciplines – met stijlen als Zuid-Amerikaans, Caribische Brass en Latin – neemt de het djembespel een geheel eigen plaats in.

Vanaf de jaren '70 verovert de djembe langzaam de wereld. Uit West-Afrika afkomstige drummers vestigen zich vanaf die periode in Nederland, en brengen informatie over het instrument en de ermee samenhangende tradities met zich mee. In diezelfde tijd ontstaat de eerste generatie Nederlandse djembespelers. Geleidelijk aan wordt de kennis in het veld op informele wijze overgedragen, ongestructureerd en vaak ad hoc. Aangezien Nederland niet over een djembetraditie beschikt wordt de djembe hier uitsluitend ter vermaak gebruikt.

De populariteit van de djembe is sinds de jaren '90 ook in Nederland enorm gestegen, met als gevolg een sterke toename van het aantal lesgroepen en docenten. Niet al die docenten beschikken over de vereiste technische en didactische vaardigheden en over kennis van de traditie. Door dit alles is het niveau van

het djembe-onderwijs in Nederland niet sterk ontwikkeld. Nergens staat een onderwijsprogramma op schrift, er bestaat geen objectieve wijze om docenten te toetsen en geen opleiding voor docenten. Doordat een methodische en didactische beschrijving van djembe-onderwijs ontbreekt vullen docenten hun lessen ieder op eigen wijze in. Zo zijn er grote verschillen in de kwaliteit van het lesaanbod ontstaan.

Djembe-onderwijs in Nederland

In de meeste grote en kleinere steden van Nederland zijn djembedocenten actief. Zij hebben een eigen djembeschool of zijn als docent aan een djembe- of muziekschool verbonden. Sommigen hebben een opleiding als muziekdocent aan een van de vakopleidingen gevolgd.

Bij gebrek aan een erkende opleiding zijn docenten overwegend autodidact. Velen hebben hun kennis opgedaan bij Afrikaanse docenten die in Nederland wonen. Als gevolg van de 'ballet'-achtergrond van de meeste Afrikaanse docenten is het traditionele aanbod nauwelijks terug te vinden in het djembe-onderwijs. De context en de culturele achtergrond van de djembemuziek komen daardoor onvoldoende aan bod. Een handvol docenten heeft zich wel verdiept in het traditionele djembespel, door middel van djembeworkshops en studiereizen naar Guinee en Mali. Zij werken inmiddels hecht samen met verschillende Afrikaanse grootmeesters.

Onder djembecursisten zijn mensen van alle leeftijden en van diverse sociale en culturele achtergronden te vinden. Er bestaat op dit moment geen voor- of vervolgopleiding. Daardoor is er ook geen volledige aansluiting bij conservatoria of MBO-opleidingen Muziek. Wel kun je op enkele conservatoria djembe als bijvak kiezen.

Waarom een raamleerplan

Het Raamleerplan Djembe met de daarin beschreven richtlijnen vormt een leidraad voor de ontwikkeling van het djembe-onderwijs in Nederland. Het kan als referentiekader dienen voor een planmatige en doelgerichte opzet van opleidingen. Ook is het is een middel om het onderwijs op een hoger niveau te tillen en de kunst van het djembespel en de bijbehorende tradities te ondersteunen.

Het raamleerplan draagt suggesties aan voor hoe leerlingen zich kunnen ontwikkelen, en geven docenten middelen om hen daarin te begeleiden. Ze bieden docenten de mogelijkheid om hun lessen vorm te geven en te verbeteren en zo hun deskundigheid te bevorderen.

Een goed onderwijsprogramma en een goed functionerend toetsingssysteem verstevigen de positie van de djembe binnen het reguliere muziekonderwijs. Zij versterken de identiteit en de positie van het djembe-onderwijs bij docenten, cursisten, muziekinstellingen, gemeenten en fondsen.

Raamleerplan Djembe: door wie

Voorafgaand aan de ontwikkeling van het Raamleerplan Djembe heeft het bestuur van de Vereniging Djembe Onderwijs Nederland (VDON) zich uitgebreid georiënteerd op hoe het met het djembe-onderwijs in Nederland gesteld is. Daaruit bleek dat er behoefte is aan een kader. Oftewel: aan een accurate beschrijving van wat goed djembe-onderwijs inhoudt, en aan welke criteria dat moet voldoen. Aan de hand van zo'n kader kunnen docenten hun lessen weloverwogen en systematisch opbouwen. Ook maakt het een objectieve beoordeling van docenten mogelijk.

Om de ontwikkeling van de richtlijnen te waarborgen en tot een Raamleerplan Djembe te komen stelde het LKCA een veldcommissie samen van mensen die:

- afkomstig zijn uit zowel de West-Afrikaanse als de westerse muziekcultuur;
- affiniteit hebben met kunstonderwijs;
- zich in een andere muziekcultuur kunnen verplaatsen;
- communicatief vaardig zijn;
- zich onafhankelijk en ten gunste van de djembe-sector kunnen opstellen.

Deze veldcommissie bestond uit:

- Jelle de Kroon (djembedocent en voorzitter VDON)
- Rutger van der Ree (djembedocent en penningmeester VDON)
- Ponda O'Bryan (djembedocent en bestuurslid VDON)
- Steven de Laet (coördinator muziekevenementen en secretaris VDON)
- Victor Oskam (docent slagwerk Conservatorium van Amsterdam, † juni 2013)
- Dirk de Vreede (adviseur en onderwijsdeskundige)
- Gert Bomhof (specialist cultuureducatie LKCA)

2 Doelstelling

De doelstelling van het Raamleerplan Djembe is *'het bevorderen van de kwaliteit van het djembe-onderwijs in Nederland, en het vergroten van het bewustzijn ten aanzien van het djembespel en de ermee samenhangende tradities bij een zo groot mogelijk publiek.'* Daarnaast is het opgesteld met de ambitie een bijdrage te leveren aan het behoud van het djembespel als muziektraditie en cultureel erfgoed. Belangrijk is dat de kennis daarover bewaard blijft en doorgegeven wordt.

Doelgroep

Het raamleerplan is in de eerste plaats opgesteld voor djembedocenten van djembe- en muziekscholen, en indirect hun cursisten. Tussen de docenten bestaan nogal wat verschillen in ambitieniveau, talent, kennis en vaardigheden. Voorop staat dat je als docent een passie hebt voor djembemuziek en wilt investeren in je eigen ontwikkeling.

Tussen de cursisten bestaan eveneens aanzienlijke verschillen in ambitieniveau, talent en kennis. De een leert sneller dan de ander, of functioneert sociaal beter of minder goed. Ook als cursist heb je de ambitie om te investeren in je ontwikkeling en te werken aan de artistieke en technische vaardigheden.

Doel van de opleiding

Aan de hand van het verderop beschreven onderwijsprogramma kunnen cursisten zich ontwikkelen tot gevorderd djembespeler. Zij bereiken dan muzikaal en instrumentaal zo'n niveau dat ze op een bevredigende en muzikaal verantwoorde wijze musiceren, zowel individueel als in ensembleverband. Te onderscheiden zijn een 'leer-' en een 'speel'richting, oftewel creatief versus recreatief spel. Dit onderscheid geeft aan of er respectievelijk wel of niet getoetst wordt.

Er wordt aandacht besteed aan methoden voor het (verder) opleiden van djembedocenten, het toegankelijk maken van informatie over de muziek en achtergronden en het doorgeven daarvan in zijn oorspronkelijke vorm. Het raamleerplan fungeert als leidraad, waaraan de docent de eigen werkwijze zowel didactisch als methodisch kan toetsen en zo nodig verder kan ontwikkelen, bijvoorbeeld bij het opbouwen en uitvoeren van het lesprogramma.

djembe-
onderwijs

3 Visie op het djembe-onderwijs

De kunstdiscipline

Het begrip ‘amateurkunst’ omvat een enorme hoeveelheid tradities, stijlen en technieken, met uiteenlopende sociaal-maatschappelijke en culturele achtergronden. In Nederland wordt djembemuziek als vorm van amateurkunst beoefend; die muziek heeft eveneens eigen tradities, stijlen en technieken en een specifieke sociaal-maatschappelijke en culturele achtergrond. Met behulp van dit raamleerplan kunnen docenten kennis nemen van muzikaal inhoudelijke informatie en van de achtergronden van deze muziektraditie. Op de website van de VDON – www.djembe-onderwijs.nl – is hierover meer informatie te vinden.

Stijlen en technieken

De traditionele muziekstijlen voor het djembe-ensemble zijn naar herkomst onder te verdelen in Mali en Guinee, waarbij per regio weer muzikale dialecten bestaan. Afhankelijk van de sociale context en fase in de ontwikkeling kun je spreken van een dorps-, stads- en balletstijl. De muziek wordt gespeeld met of zonder dans; de laatste stijl wordt ook wel ‘percu’ genoemd. Met deze verschillende stijlen hangen specifieke technieken samen. Het is voor een goed begrip van het djembespel als kunstdiscipline essentieel om je in de uiteenlopende stijlen en technieken te verdiepen.

Veel docenten in Nederland hebben hun lesaanbod opgebouwd met kennis opgedaan bij Afrikaanse docenten die hier wonen. Gezien de ‘ballet’-achtergrond van veel van die docenten is het traditionele aanbod in het djembe-onderwijs niet of nauwelijks terug te vinden.

Van de traditionele stijlen is de Guinee-stijl hier het sterkst vertegenwoordigd, mede doordat de eerste djembespelers in Nederland uit Guinee afkomstig waren. In Nederland wordt in de meeste gevallen de ‘percu’-vorm beoefend en gedoceerd; de oorspronkelijke combinatie van djembe-ensemble met dans komt hier nauwelijks voor.

Aangezien Nederland niet over een djembetraditie beschikt wordt de djembe hier uitsluitend ter vermaak en niet in de oorspronkelijke context bespeeld. De populariteit van het djembespel in lesverband hangt dan ook samen met de laagdrempeligheid en het sociale aspect waarmee djembe spelen gepaard gaat. Voor een goed begrip van het djembespel als kunstdiscipline is het essentieel om je in de culturele achtergrond te verdiepen (zie blz. 9).

Meerdere werkvormen

Hoe je in Nederland djembe leert spelen verschilt sterk van hoe dat in Afrika gebeurt. Kinderen daar horen de muziek al als ze in hun moeders buik zitten en later als ze door haar worden gedragen. Zo worden de cultuur en de muziek hen met de paplepel ingegeven. Hier in Nederland krijgen kinderen de cadans, dans en stap niet op zo’n natuurlijke manier mee. Nederlanders dansen daarentegen nauwelijks, en al helemaal niet op djembemuziek.

Djembelessen zijn hier bijna altijd groepslessen; de leerlingen verschillen doorgaans van leerstijl en -tempo. Wanneer de docent meerdere werkvormen toe-past komt ieder groepslid aan zijn trekken. Herhaling van hetzelfde materiaal

op verschillende manieren kan meerdere doelen dienen. De één herhaalt iets en zal het daardoor beter kunnen; een ander begrijpt iets juist wanneer de manier van aanbieden aansluit bij zijn of haar eigen leerstijl. De één is vooral motorisch ingesteld, de ander meer visueel. Het werkt daarom goed om het materiaal van verschillende kanten te belichten, zodat iedereen in de gelegenheid wordt gesteld het zo meer eigen te maken.

Drie vormen van onderwijs

De meest zichtbare en georganiseerde vorm van kennis opdoen vindt plaats binnen het reguliere onderwijs. Dit **formeel leren** heeft een duidelijke structuur en een helder doel. Binnen gestructureerde grenzen (in tijd en omgeving) draagt een leraar systematisch kennis, vaardigheden en attitudes over. Formeel leren leidt in de regel tot diploma’s en kwalificaties met een maatschappelijke waarde. Bovendien is formeel leren verplicht: je moet naar de basisschool; voor een beroepsopleiding heb je een vooropleiding nodig etcetera. De motivatie komt voor een deel van buitenaf – bijvoorbeeld de leerplicht – en deels vanuit jezelf, omdat het ook leuk is je in schoolvakken te bekwamen en iets te bereiken.

Non formeel leren doen we buiten schooltijd, bijvoorbeeld tijdens een cursus djembe of een danstraining in een buurthuis. Bij dit buitenschoolse leren zijn de doelen minder scherp definieerbaar, en vaak veel persoonlijker. Ze komen van binnenuit, er is sprake van een intrinsieke drijfveer: ‘Ik wil dat gewoon kunnen’, ‘Mijn vrienden zijn hier ook mee bezig’, ‘Ik wil kijken hoe ver ik kan komen’. Deze onderwijsvorm leidt doorgaans niet tot een kwalificatie of een diploma.

Een derde en minstens zo belangrijke vorm van leren is **informeel leren**. Deze manier kent zelfs geen structuur, maar voltrekt zich vaak toevallig en spontaan. Dat neemt niet weg dat deze manier van leren erg belangrijk is, juist in de amateurkunst. Voorbeelden? Denk aan hangjongeren die elkaar coole hiphop-moves leren. Of aan amateurschrijvers die elkaars werk beoordelen. Of aan muziekbandjes die zich door andere bandjes laten inspireren om een clip op YouTube te publiceren.

Drie vormen van djembe-onderwijs

In het reguliere onderwijs (binnenschools leren) wordt er incidenteel djembeles gegeven in de vorm van workshops, maar dat is veelal een kennismaking die niet tot verdieping leidt. Wel kan dit voor kinderen een goede opstap zijn. Hun ritmische en motorische ontwikkeling worden zo gestimuleerd. Als het lesmateriaal ook nog in een context geplaatst van liedjes en verhalen dan kunnen leerlingen zo enthousiast worden dat ze buiten schooltijd op djembeles willen.

Buiten het reguliere onderwijs komen djembelessen voor op verschillende niveaus. Er zijn cursussen waarbij de leerstof voor een groot deel vastligt; die zo nodig kan die aangepast worden. Voor het leren van de djembetraditie liggen veel uitgangspunten vast. Maar daarnaast is er ruimte voor het toepassen van uiteenlopende werkvormen. Leerlingen kunnen worden uitgedaagd om zelf initiatief te nemen:

- met het aangeleerde materiaal eigen variaties maken;
- als je solofrases geleerd hebt zelf iets in die stijl bedenken;

- luisteren naar opnames van authentiek bronmateriaal en vervolgens ritmes ontrafelen.

Informeel leren of omgevingsleren is voor veel mensen een stimulerend proces, zij het niet voor iedereen. Daarom kun je als docent leerlingen er niet toe verplichten, maar je kunt ze wel aanmoedigen. Wie weet gaan ze daardoor enthousiast op andere manieren aan de slag, en richten ze misschien zelf een ensemble op.

Leren doen we altijd

De conclusie moet zijn: of we willen of niet, leren doen we eigenlijk altijd. Thuis, op school, in de buurt, met vrienden, zappend op internet steken we steeds weer iets op. Ga aan de hand van het volgende schema maar na waar en hoe je hebt leren fietsen of zingen, en hoe je bijvoorbeeld je muzieksmaak ontwikkeld hebt.

	Formeel/non-formeel leren bewust en doelgericht	Informeel leren door toeval ontstaan
Thuis	gerichte opvoeding training	spelen discussiëren beïnvloeding door media
Buitenschools	cursussen training	spelen discussiëren beïnvloeding door media
Binnenschools	onderwijsprogramma's training	afkijken

Mensen zijn geen passieve ontvangers van informatie, geen spons die informatie als water opneemt zonder er iets mee te doen. We bouwen zelf onze vaardigheden, kennis en gewoontes op. Leren is een constructief proces; de leertheorie die daarop gebaseerd is wordt constructivisme genoemd.

Het constructivisme gaat ervan uit dat mensen iets nieuws actief interpreteren en verwerken in samenhang met de al aanwezige kennis, vaardigheden en ervaringen. Als docent kun je dat proces bij cursisten ondersteunen.

In de kunsteducatie spelen zowel formeel als informeel leren een rol. Cursussen bij Centra voor de Kunsten of andere aanbieders hebben immers vaak een concreet doel, zoals een techniek leren toepassen of een instrument leren bespelen. Maar vrijwel altijd hebben die cursussen ook een informeel aspect, omdat cursisten in de wandelgangen voor of na een les met elkaar praten, elkaars werk bespreken, tips uitwisselen of samen gaan spelen. Aanbieders van kunsteducatie spelen dus ook een facilitaire rol: zij brengen cursisten met dezelfde belangstelling met elkaar in contact.

4 De inrichting van het djembe-onderwijs

Een djembeschool heeft als doel om aan deelnemers met uiteenlopende ambities en talenten een waardevol product te leveren. Dat is alleen mogelijk bij een compleet cursuspakket met verschillende niveaus en 'instapmomenten'. Een onderwijsprogramma met cursussen op meerdere niveaus kun je onderverdelen in fases: de basis, verbreding en verdieping (zie hieronder). Dit vereist vanzelfsprekend ook het stellen van een startkwalificatie aan deelnemers.

Idealiter doet het djembe-onderwijs zowel aan de Afrikaanse, orale manier van kennisoverdracht als aan de westerse manier van onderwijzen (door middel van analyse en visualisatie). Een verschil dat je ook kan kenmerken als: de leerstof niet of juist wel opschrijven. Sommige bijzonderheden of abstracties in de ritmiek zijn bijvoorbeeld niet op schrift te stellen; zij openbaren zich pas bij het grondig (be-) studeren van het instrument.

Het onderwijsprogramma

Het onderwijsprogramma moet gericht zijn op 'doen' en vindt plaats in de vorm van groeps cursussen. Daarbij gaat het niet alleen om overdracht van kennis, maar ook om samenspel, om de leerzame interactie tussen de deelnemers.

Een belangrijke voorwaarde voor resultaat is dat alle deelnemers een vergelijkbaar vertrekpunt hebben qua kennis, ervaring en talent. Ze hebben immers niet allemaal hetzelfde tempo of dezelfde motorische vaardigheden. Een pluriforme samenstelling van de groep leidt tot voortdurende vertraging bij het invullen van de leeropdrachten. Het is aan de docent om ervoor te zorgen dat de groep een homogene samenstelling heeft; de docent zal de groep moeten indelen naar niveau.

De algemene competenties die cursisten djembe-onderwijs kunnen verwerven zijn:

- algemene muzikale vorming;
- kennis over tot het instrument;
- kennis over de muziek;
- kennis over achtergronden en tradities;
- instrumentspecifieke vaardigheden;
- plezier in muziek en beleving;
- interactie, uitwisseling en communicatie.

De opleiding voorziet in wekelijkse lessen van (minimaal) één klokuur, en is opgedeeld in drie globale fases:

Fase A: de basis

Fase B: verbreding

Fase C: verdieping

Voor elke fase wordt elders in deze publicatie (hoofdstuk 8) omschreven wat een cursist op elk cursusniveau moet kennen en kunnen. Het lesprogramma beschrijft hoe elk onderdeel van het onderwijsprogramma in lesvorm wordt aangeboden.

Leeromgeving

Een goede leerplek is een ruimte die aangepast is aan de groepsgrootte. Door akoestische voorzieningen zijn de verschillende instrumenten bij het samenspielen goed hoorbaar. Vooral voor de meer gevorderde leerlingen is de groepsgrootte belangrijk, zodat ze de muziek in ensemblebezetting kunnen spelen. Een ensemble bestaat, behalve uit een aantal djembes, uit twee of drie dunduns.

Lesmateriaal

De djembe stamt uit een orale traditie; alle kennis over het instrument wordt mondeling doorgegeven, van vader op zoon, van meester op leerling. De leerling staat vanaf het begin tot het einde van de opleiding onder toezicht. In Nederland kan dat niet het geval zijn. Echter: met behulp van internet kan djembemuziek in die culturele context worden getoond, bijvoorbeeld aan de hand van opnames van feesten en ceremonies. Het commentaar van een goede docent is daarbij onontbeerlijk. Het kost heel veel tijd om alle technieken en stijlen van het djembespel en het repertoire onder de knie te krijgen. Zonder begeleiding van een docent lukt dat niet. Daarom kan een boek nooit de plaats innemen van een docent, maar het kan wel als hulpmiddel fungeren. Er is een aantal djembeboeken op de markt, die elk een vanuit een specifieke achtergrond zijn geschreven en een bepaalde opvatting vertegenwoordigen.

Op de website www.djembe-onderwijs.nl is informatie te vinden over een aantal aan te bevelen boeken, cd's en dvd's.

5 Leergebieden en leeraspecten

Leergebieden

In hoofdstuk 2 werd al iets gemeld over het doel (de leerdoelen) van de opleiding. Deze leerdoelen zijn ontleend aan een opzet voor djembe-onderwijs die in samenwerking met de Vereniging Djembe Onderwijs Nederland is opgesteld. Daarin zijn de leerdoelen onderverdeeld in drie leergebieden, waarbij gekozen is voor de indeling in:

- wat je moet **weten** (cognitief)
- wat je moet **kunnen** (motorisch)
- wat je moet **voelen** (affectief).

I Cognitief leergebied – muziekleer en gehoorscholing

Muzikale begripsvorming en het muzikaal functioneel maken hiervan door auditieve toepassing en instrumentaal-auditieve toepassing

II Motorisch leergebied – speeltaalvaardigheden, kundigheden

Het sensomotorische gebied gericht op de ontwikkeling van speeltechnische vaardigheden (de fysieke bewegingen).

Het psychomotorische gebied gericht op de ontwikkeling van functionele kundigheden (voorvoelen van de beweging, beïnvloeden van klank en toonhoogte etc.)

III Affectief leergebied – muzikale uitdrukking, beleving, betrokkenheid

Het bevorderen van artistieke uitdrukking en beleving in het musiceren door het toepassen en op elkaar laten inwerken van de verworvenheden uit de leergebieden I en II.

Een verantwoorde en effectieve djembe-opleiding wordt gekenmerkt door een samenhangende en evenwichtige ontwikkeling vanuit alle drie leergebieden.

Deze drie primaire leergebieden vormen de basis voor een onderwijskundig verantwoorde instrumentale opleiding. Daarmee zijn ze het fundament voor de ontwikkeling van de muzikale persoonlijkheid en het muzikale voorstellingsvermogen.

Het is essentieel deze drie gebieden niet te scheiden; ieder onderwerp is zowel vanuit het kennen en het kunnen als vanuit de beleving te benaderen. Tijdens een les kan het nodig zijn aandacht te besteden aan een bepaalde motoriek of specifieke kennis, maar de stof wordt pas beheerst als ze wordt toegepast bij het muziek maken.

Leren met hoofd, hand en hart

Cognitief ('hoofd', *weten*)

Dit leergebied bestrijkt de functionele kennis van en inzicht in de muzikaleer, en de toepassing daarvan. De ontwikkeling van muzikaal voorstellingsvermogen en uitdrukingsvaardigheid vormt het fundament waarop de muzikale begripsvorming wordt opgebouwd. Daarom staat muzikale begripsvorming direct in relatie tot de gehoorscholing.

De kennis van muzikaleer – en de toepassing ervan – staat ten dienste van het praktisch musiceren. Om toepassing van het geleerde te realiseren zijn auditieve en instrumentale luister- en doe-opdrachten een zinnig hulpmiddel. Kennis, inzicht en gehoorscholing geven samen directe sturing aan het musiceren.

Motorisch ('hand', *kunnen*)

Dit leergebied heeft betrekking op alle processen die te maken hebben met:

- automatisen (spiergevoelige vaardigheden van sensomotorische aard)
- speelbewegingen (kundigheden van psychomotorische aard)

Motorische speelvaardigheden krijgen muzikale betekenis als er van het begin af aan aandacht is voor de ontwikkeling van het muzikale voorstellingsvermogen in relatie tot de instrumentale techniek.

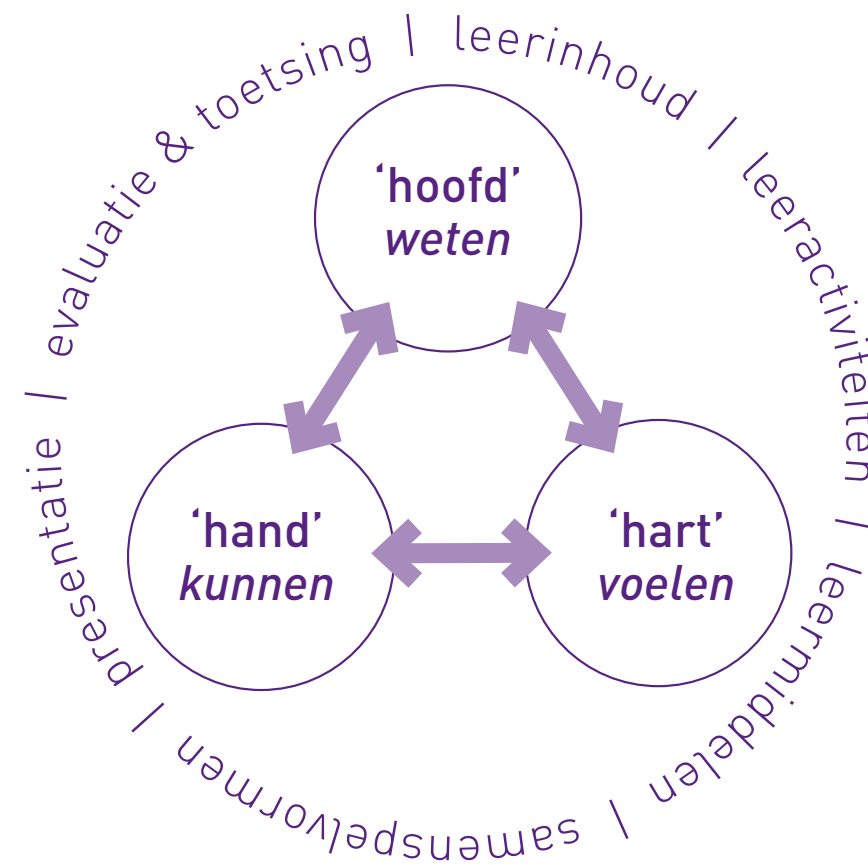
Affectief ('hart', *voelen*)

Onder het affectieve leergebied vallen alle activiteiten die te maken hebben met de vorming van muzikale attitudes. Dit leergebied is de motor van muzikaal gedrag. Affectieve doelstellingen worden doorgaans alleen op langere termijn bereikt.

De doelen van dit leergebied zijn:

1. een affectief-esthetisch doel; leerlingen musiceren vanuit hun eigen voorstellingsvermogen, het gaat om hun beleving en uitdrukking van muziek.
2. Een affectief-sociaal doel; leerlingen ontwikkelen zich tot enthousiaste en betrokken ensemblemusici. Activiteiten in kleine en grotere ensembles – zowel in oefensituaties als bij optredens – bevorderen dit.

Het didactisch model van de drie leergebieden ziet er als volgt uit:

Leeraspecten

De drie leergebieden worden uitgewerkt in zogenaamde **leeraspecten**.

Leeraspecten zijn leerstofeenheden die behoren tot één van de drie leergebieden uit het onderwijsmodel. Zij vormen de basis voor de samenhang en ordening van de leerstof.

De leeraspecten worden in dit raamleerplan voor elke opleidingsfase (A, B, C) volgens dezelfde systematiek van indeling behandeld.

I Cognitief leergebied: muzikaleer en gehoorscholing

- a toonstelsel
- b maat, ritme en melodie
- c ensemblescholing
- d receptief inzicht
- e voor- en naspelen
- f uit het hoofd spelen
- g improvisatie

II Motorisch leergebied: speelvaardigheden en kundigheden

- h zuiverheid, toon en klankkwaliteit
- i technische oefeningen

III Affectief leergebied: muzikale uitdrukking, beleving en betrokkenheid

- j ritmiek en metriek
- k samenspel
- l uitdrukkingsvaardigheden
- m communicatieve en sociale vaardigheden
- o versieringen

In hoofdstuk 8 worden deze leeraspecten uitgewerkt in eindtermen. Deze kunnen – afhankelijk van het doel van de opleiding (zie hoofdstuk 2) – gebruikt worden als richtlijnen voor een persoonlijke ‘spel’richting, of als exameneisen als er gekozen is voor een ‘leer’richting.

de docent

6 De docent

Net als leerlingen verschillen ook docenten van elkaar. Ze zijn goed in het reproduceren of juist in componeren; leggen nadruk op techniek of juist op creativiteit. Ook zij hebben een voorkeursleer stijl. Ze willen alles onder controle hebben of zien wel wat er tijdens een les gebeurt.

Vier inhoudelijke benaderingswijzen

Wat voor iemand je bent, hoe je het vak benadert en hoe je bij voorkeur leert: dit alles beïnvloedt je stijl van lesgeven. Het is belangrijk dat je naast je voorkeursstijl andere stijlen toepast, zodat leerlingen niet van één stijl afhankelijk worden. In de aanpak van de leerstof zijn vier benaderingswijzen te onderscheiden, met elk een eigen accent:

- 1 De *techniekgerichte* benadering: de ontwikkeling van het vakmanschap en de beheersing van technische vaardigheden.
- 2 De *reproductiegerichte* benadering: de overdracht van bestaand repertoire of het nabootsten van voorbeelden.
- 3 De *expressief-creatieve* benadering: het ontwikkelen van een eigen idioom, het vermogen je in kunst uit te drukken en uitdrukking te geven aan gevoelens en ervaringen. Hieronder wordt ook het eigen makerschap verstaan.
- 4 De *receptief-theoretische* benadering: de ontwikkeling van kennis, inzicht en attitudes. Die vindt vooral plaats door reflectie op je eigen en andermans kunstwerk en het plaatsen van je werk in een bredere maatschappelijke context.

Denk eens na over je eigen voorkeur, en over de plaats die techniek, reproductie, productie en theorie in je lessen innemen. Is de balans daartussen goed? Bevalt het de leerlingen, en jouzelf? Kun je jezelf hierin bijsturen?

Vier stijlen van lesgeven

De mate van sturing door de docent hangt samen met de leerling of groep leerlingen. Uiteindelijk is de bedoeling dat iedere leerling zichzelf stuurt en niet afhankelijk is van de docent. Als docent moet je bedenken hoeveel sturing je iemand geeft en hoeveel zelfsturing verantwoord is. In een groep ligt dat gecompliceerder, maar heb je anderzijds meer mogelijkheden omdat leerlingen elkaar kunnen helpen en bijsturen.

Er worden doorgaans vier doceerstijlen onderscheiden; je kunt die natuurlijk afwisselend en in mengvormen gebruiken. Ze worden hieronder genoemd in volgorde van de mate van sturing door de docent. Een goede docent beheerst alle vier stijlen, en kiest bij de opzet van een les, cursus of opleiding welke doceerstijl het meeste rendement oplevert. Rendement betekent in dit geval toename van het kunnen van de amateurkunstenaar én diens groeiende zelfstandigheid.

De docent heeft het voor het zeggen – hiërarchisch

Cursorisch onderwijs met door de docent gestuurde werkvormen kennen we uit het formele onderwijs. Het onderwijs loopt volgens een van tevoren opgesteld leerplan en heeft een lineaire opbouw: beginnen bij A en eindigen bij Z. De docent formuleert doelstellingen en bepaalt in welke volgorde de leerstof wordt aangeboden. De leraar stuurt het leerproces door de keuze van de inhoud en de volgorde van de leerstof, door het leertempo aan te geven en door de juiste uitvoering van leertaken te controleren.

Hoewel cursorisch onderwijs varianten kent waarbij sprake is van eigen inbreng van leerlingen, beslist de docent. De relatie tussen docent en leerling is hiërarchisch. Het nadeel van een sterke docentsturing is dat de leerlingen afhankelijk van je blijven en zelf weinig initiatief nemen. Zonder jou gebeurt er niks, en dat is vermoeiend. Sommige leerlingen pikken het gewoon niet; zij willen liever – in ieder geval voor een groot deel – zichzelf sturen.

Meester-gezel

De meester-gezelrelatie stamt uit de middeleeuwen. Kenmerkend voor de meester-gezelrelatie is de praktijkgerichtheid. Het ontbreekt vaak aan expliciete instructie; overdracht van kennis en vaardigheden vindt indirect plaats door observatie en meelopen met de ‘meester’. De kunst is om precies die opdrachten te geven die aansluiten bij de mate van zelfsturing van de leerlingen. Al luisterend, kijkend of meespelend kun je vervolgens bijsturen. Nadeel van deze werkwijze is het gebrek aan expliciete instructie. Dit kan je ondervangen door gebruik te maken van korte teksten, video’s met vaardigheidsinstructies en repertoirevoorbeelden. Karin Hoogeveen e.a. omschrijven (in *Onderwijsvormen in het kunstonderwijs, Vijf benaderingen; Utrecht: HKU, 2004*) deze onderwijsvorm als volgt: ‘De leerling komt werken in de werkplaats van de meester en levert zijn arbeid in ruil voor inwijding in alle aspecten van het beroep. De meester zet de leerling aan het werk en commentarieert zo nodig uitvoering en opbrengst. Hiaten in kennis en vaardigheden kan hij gericht aanvullen. De leerling werkt in de nabijheid van de meester en kan zo als het ware de kunst ook afkijken. Er is gelegenheid om alle kanten van de beroepsuitoefening onder de knie te krijgen: kennis en vaardigheden, gebruiken, mores, et cetera.’

De docent als coach

Bij leerlingen met voldoende zelfsturing laat je keuzes over aan de leerlingen. Je adviseert hen daarbij door alternatieven aan te dragen, te vragen naar het hoe en waarom van hun keus, daarop te reageren op vragen en feedback te geven. Er wordt wel gezegd dat leerlingen – van elke leeftijd – tegenwoordig minder dociel zijn dan vroeger. Ze lijken zelfstandiger en een tikje eigenwijzer. Hierbij past een begeleidende rol van de docent beter. Er is weinig op tegen dat de leerlingen zelf tot de ontdekking komen dat ze jou als deskundige docent soms hard nodig hebben en kunnen gebruiken om verder te komen.

De rol van coach is een heel flexibele rol. Soms houd je afstand, je kijkt, luistert en geeft feedback; soms grijp je gemotiveerd in en neem je een duidelijk sturende rol op je. Als je dat goed doet ervaren de leerlingen je als deskundig, prettig en stimulerend.

De tactisch afwezige docent / ‘peer education’

Hoofdstuk 3 ging onder andere over informeel leren, een leerstijl die heel veel voorkomt. Denk maar aan alle bandjes die aan de hand van voorbeelden zelf aan

de gang gaan. Of aan al die dj's, en aan de jongerencultuur die nieuwe disciplines of stijlen als hip hop en breakdance heeft ontwikkeld. Docenten zijn er in dit geval niet. Kennis, ervaring en motivatie worden overgebracht door leeftijdgenoten ('peers') of mensen met dezelfde achtergrond. Soms dragen leeftijdgenoten niet alleen kennis, maar ook een levensstijl over.

Als vorm is dit bijna ideaal, want deze amateurkunstenaars zijn gemotiveerd, werken hard, gedisciplineerd en met veel plezier aan hun bekwaamheid. Bovendien vernieuwen zij de kunst.

Je kunt deze werkwijze stap voor stap bereiken door de leerlingen zelfstandiger te maken, elkaar te laten helpen en waar mogelijk afstand te nemen of zelfs afwezig te zijn. Gebruik daarbij hulpmiddelen die de leerlingen zelfstandig kunnen gebruiken, zoals nieuwe media. Maak ze wegwijs in wat er op internet te vinden is over de wereld van de djembe, zodat ze kritisch kunnen kiezen.

7 Docentcompetenties

Docenten moeten beschikken over een aantal vastgestelde competenties. Onder competenties vallen de kennis, het inzicht en de vaardigheden die je nodig hebt om goed les te kunnen geven. Veel docenten kunsteducatie hebben een hbo-opleiding gevolgd. De HBO-Raad heeft een tiental competenties waarover je als beginnend kunstvakdocent moet beschikken vastgelegd in het Opleidingsprofiel Docent Kunstvak 2004 (zie www.hbo-raad.nl).

Algemene competenties

De tien algemene competenties voor de djembedocent zijn:

- 1 Creërend vermogen**
 - de docent speelt bij voorkeur regelmatig in een djembe-ensemble en treedt daarmee op;
 - de docent maakt eenvoudige arrangementen van bestaand repertoire.
- 2 Technisch en ambachtelijk vermogen**
 - de docent beheerst alle instrumenten binnen het djembe-ensemble op uitvoerend niveau;
 - de docent heeft kennis van de techniek van alle instrumenten en het oefenmateriaal om de eigen beheersing en die van anderen verder te helpen;
 - de docent is voldoende bekend met de techniek van de instrumenten om problemen te signaleren en te bespreken;
 - de docent kent het traditionele repertoire en de achtergronden ervan en kan traditionele instrumenten bespelen en de bijbehorende speeltechnieken toepassen.
- 3 Pedagogisch vermogen**
 - de docent is gericht op de deelnemers als individu én als lid van een groep. Hij is in staat hen muzikale uitdagingen te bieden, te stimuleren en te motiveren, zodat zij zich kunnen ontwikkelen als lid van de groep, als muzikant en als persoon.
- 4 Didactisch vermogen**
 - de docent bezit het vermogen kunstonderwijs te initiëren, te ontwerpen, te verzorgen en te evalueren vanuit een vakgerichte didactische visie;
 - de docent maakt een goede inschatting van de moeilijkheidsgraad van elk ritme dat behandeld wordt.
- 5 Operationaliserend vermogen**
 - de docent kan doelgericht een les of activiteit plannen, inclusief de muziek, activiteiten, oefeningen etc.;
 - de docent kan de activiteiten van de deelnemers zowel sturend als coachend ondersteunen;

- de docent evalueert de lessen en groepsactiviteiten samen met de deelnemers om zo te komen tot zinvolle vervolgactiviteiten.

6 Vermogen tot samenwerking

- de docent werkt samen met collega's en opdrachtgevers, deelt ervaringen, brengt de eigen vakkennis in, luistert en helpt bij het gezamenlijk plannen en uitvoeren van activiteiten.

7 Communicatief vermogen

- de docent kan de eigen kennis, opvattingen en ervaringen overdragen op zowel deelnemers en collega's als opdrachtgevers.

8 Reflectief vermogen

- de docent bezit het vermogen het eigen (kunst)pedagogisch en artistiek handelen te beschouwen, analyseren, duiden en beoordelen.

9 Vermogen tot groei en vernieuwing

- de docent is zich als docent én musicus bewust van de eigen sterke en zwakke kanten;
- de docent is actief bij de verbetering van zowel het eigen muzikantschap als docentschap.

10 Omgevingsgerichtheid

- de docent onderkent de muzikale en sociale ontwikkeling van de deelnemers en de omgevingsfactoren die daarbij een rol spelen;
- de docent weet hierop in te spelen en handelingen te bedenken die leiden tot een positieve ontwikkeling.

Specifieke competenties naar niveau

Er zijn vanzelfsprekend ook specifieke muziekinhoudelijke competenties waarover je als djembedocent moet beschikken. Globaal kan de opleiding in drie fases of niveaus worden ingedeeld:

- **Fase A: de basis**
- **Fase B: verbreding**
- **Fase C: verdieping**

Fase A – docent 1e graad

Competenties waaraan een docent bij voorkeur dient te voldoen zijn:

- kennis van het bespelen van de djembe;
- beheersing van de klankontwikkeling op het instrument (bas, toon en slap) en het vermogen dit over te brengen;
- beheersing van 4/4 en eenvoudige 12/8 maatsoorten;
- begrip van simpele polyritmie en het off-beat gevoel van de verschillende partijen en de bijbehorende signalen, breaks, intro's en arrangementen;
- beheersing van eenvoudige solotechnieken in 4/4 maatsoorten;
- beheersing van het spel van begeleidende bastrommels, de dunduns, met of zonder bel;

- begrip van en basiskennis over de herkomst en achtergrond van de te behandelen ritmes;
- begrip van het indelen van de lesstof;
- begrip van het leertempo van verschillende leerlingen;
- het kunnen indelen van de leerlingen op hun eigen niveau.

Fase B – docent 2e graad

Competenties waaraan een docent – naast de onder fase A genoemde competenties – bij voorkeur dient te voldoen zijn:

in de traditionele Mali- en Guinee- stijlen:

- begrip van beide stijlen en de ontwikkeling daarvan;
- beheersing van 4/4 en 12/8 maatsoorten;
- verdergaand begrip van polyritmie en het off-beat gevoel en het vermogen dit over te brengen;
- beheersing van solotechnieken in 4/4 en 12/8 maatsoorten;
- beheersing van de chauffements op zowel de djembe als de dunduns;
- beheersing van solo's verder uitdiepen met roulements 4 en 5 (beats) en andere technieken, zoals roulements over beide handen en flams;
- beheersing van het spel van de begeleidende bastrommels, de dunduns, met of zonder bel;
- begrip van de complexere melodieën, zoals bij eenvoudigere Dundunba-ritmes en ritmes met langere frases/melodieën;
- instrumentenkennis, zoals over gebruikte houtsoorten en herkomst van de instrumenten;
- kennis van het gebruik en de functie van het instrument;
- kennis over de oorsprong, achtergronden en geschiedenis van de verschillende ritmes;

in de balletstijl:

- begrip van het fenomeen balletstijl en de ontwikkeling daarvan;
- beheersing van 4/4 en 12/8 maatsoorten;
- verdergaand begrip van polyritmie en het off-beat gevoel en het vermogen dit over te brengen;
- beheersing van solotechnieken in 4/4 en 12/8 maatsoorten;
- beheersing van solo's verder ontwikkelen met roulements 4 en 5 (beats) en andere technieken, zoals roulements over beide handen en flams;
- beheersing van het spel op meerdere dunduns gelijktijdig, met of zonder bel;
- begrip van de complexere melodieën, zoals bij eenvoudigere Dundunba-ritmes of ritmes met langere frases/melodieën;
- kennis van arrangementen en liederen uit het repertoire;
- instrumentenkennis, zoals over gebruikte houtsoorten en herkomst van de instrumenten;
- kennis van het gebruik en de functie van het instrument;
- kennis over de oorsprong, achtergronden en geschiedenis van de verschillende ritmes;

Fase C – docent 3e graad

De docent 3e graad is een specialist op het gebied van het djembespel. Hij is een bewaarder van de traditie en bezit de kennis en de vaardigheden om allerlei aspecten van de traditie over te brengen.

Naast de onder fase A en B vermelde competenties beschikt de docent bij voorkeur over de volgende competenties:

- verregaande beheersing van het instrument in Mali-, Guinee- of balletstijl en het vermogen dit over te brengen;
- beheersing van de 9/8 maatsoort;
- begrip van de meest complexe melodieën en bijbehorende chauffements, zoals bij complexere Dundunba-ritmes en ritmes met langere frases/melodieën;
- verder uitdiepen solo's met roulements 4 en 5 (beats) en andere technieken over beide handen, dus zowel links als rechts;
- gedegen kennis van tradities, geschiedenis en moderne ontwikkelingen van het djembespel.

A close-up photograph of a person's hands playing a djembe drum. The hands are positioned over the drumhead, which is made of animal skin. The drum has a wooden body with a decorative pattern of red and black stripes. The background is blurred, showing more of the drum and the player's hands. The text 'eindtermen' is overlaid in a large, bold, purple font.

eindtermen

8 Eindtermen

Aan het einde van de opleiding moeten cursisten beschikken over specifieke vaardigheden, kennis en attitudes. Alles wat dan getoetst wordt moet in het onderwijs aan bod te zijn geweest, zodat zij zich die kennis, vaardigheden en attitudes eigen hebben kunnen maken.

Je kunt eindtermen definiëren op het gebied van kennis (cognitief), vaardigheid (motorisch) en muzikaal gevoel (affectief). Hieronder worden ze geconcretiseerd tot een aantal meetbare en toetsbare indicatoren, zoals ritmegevoel, speeltechniek en de ontwikkeling van een muzikaal oor.

Fase A – de basis

Tijdens fase A leert de beginnende muzikant vaardigheden aan die – afgeleid van de drie leergebieden – nodig zijn om in een djembe-ensemble te functioneren.

a Toonstelsel

- Het op basis van klank en toonhoogte kunnen herkennen van de verschillende instrumenten.
- De ontwikkeling van een muzikaal oor, noodzakelijk voor de wijze van orale kennisoverdracht.
- Weten dat er voor djembemuziek meerdere geschikte wijzen van muzieknotatie bestaan.
- Begrip van het feit dat djembemuziek een hoge mate van abstractie kent met betrekking tot het op de juiste wijze uitvoeren van ritmes en de daarbij behorende swingfeel.

b Maat, ritme en melodie

Basiskennis van de muzikale begrippen ‘maat’, ‘ritme’ en ‘melodie’ en inzicht in opbouw en samenstelling van de diverse in de praktijk voorkomende ritme families en maatsoorten (4/4 en eenvoudige 12/8). Dit blijkt uit:

- gevoel voor timing;
- vermogen om ritmes te kunnen tellen;
- begrip van simpele polyritmiek van de djembepartijen en de bijbehorende signalen, breaks, intro’s en arrangementen;
- begrip van de bijbehorende dundunpartijen met of zonder bel;
- begrip van de solo technieken in 4/4 maatsoorten;
- begrip van de basis-chauffements en waar in ze zich de melodie bevinden;
- begrip van en basiskennis over de herkomst en achtergrond van het ritme dat behandeld wordt;
- gevoel voor ritmische melodie in de verschillende djembe- en dundunpartijen;
- gevoel voor harmonie bij het samenspel van de verschillende partijen.

c Ensemblescholing

De leerling is zich ervan bewust dat een ensemble gedisciplineerd speelt, alle noten en ritmes correct gespeeld worden en iedereen onderdeel van het geheel is.

In ensemblevorm bestaat voortdurend interactie tussen de deelnemers; uitwisseling en communicatie zijn van groot belang.

d Receptief inzicht

De leerling kan het gebied van herkomst van de djembe benoemen en is zich bewust van de eeuwenoude traditie en de culturele context rondom het djembespel.

e Voor- en naspelen

De ontwikkeling van een muzikaal oor, noodzakelijk voor de bij djembemuziek gebruikelijke wijze van orale kennisoverdracht. Het op het gehoor herkennen en naspelen van ritmische fragmenten. De leerling moet kunnen naspelen wat de docent voorspeelt.

f Uit het hoofd spelen

Het uit het hoofd spelen van een muzikaal fragment; deze vorm van auditieve toepassing versterkt het muzikaal voorstellingsvermogen. Dit kan door het nabootsen van de klanken die worden gespeeld (pa toe pa) en/of het gewoonweg voorspelen. De leerling kan snel schakelen tussen verschillende patronen.

g Improvisatie

Het instrumentaal improviseren op basis van een muzikale dialoog (vraag en antwoord) met de docent, of op basis van een muzikaal gegeven. De leerling reageert op wat de docent voorspeelt.

h Zuiverheid, toon en klankkwaliteit

De leerling is zich bewust van het klankvoorstellingsvermogen, wat essentieel is voor de juiste uitvoering van de ritmes in fase A. Kennis van en inzicht in het ontstaan van de verschillende klanken en de stemming van de instrumenten.

i Technische oefeningen

Het uitvoeren van bij dit niveau passende technische oefeningen.

- Leerlingen kennen en beheersen de verschillende speeltechnieken en begrippen als:
 - de juiste handtechniek op de djembe
 - het luisteren naar de docent en nabootsen en vertalen van klanken naar het eigen instrument
 - klankontwikkeling op de djembe (bas, toon en slap)
 - djembepartijen en de bijbehorende signalen, breaks, intro’s en arrangementen
 - eenvoudige flams, roulements etc.
 - eenvoudige solofrases
- Leerlingen kennen en beheersen de verschillende speeltechnieken en begrippen als:
 - de juiste stoktechniek op de dundun
 - dundunpartijen met of zonder bel
 - basis-chauffements en waar ze zich in de melodie bevinden
- Leerlingen weten hoe hun instrument in elkaar zit en hoe ze dit kunnen stemmen.

- j Ritmiek en metriek**
Het correct uitvoeren van een muzikaal fragment met gevoel voor maat, ritme, timing en swingfeel. Mellow of pushend kunnen spelen met het juiste gevoel voor de abstractie.
- k Samenspel**
Het uitvoeren van een ensemblestuk op A-niveau.
- l Uitdrukkingsvaardigheden**
Het muzikaal verzorgd uitvoeren van een muziekwerk met de juiste aandacht voor opbouw, nuancering, dynamiek, frasering en articulatie.
- m Communicatieve en sociale vaardigheden**
- De leerling neemt elementaire sociale conventies in acht, zoals respect hebben voor de ander.
 - De leerling kan overleggen en samenwerken in teamverband.

Fase B – verbreding

Voor deze fase gelden dezelfde termen als voor fase A, maar op een ander belevingsniveau. In fase A leert de beginnende muzikant om zelfstandig in een djembe-ensemble te functioneren. In fase B staat verbreding van die kennis en vaardigheden centraal. Daarbij gaat het om vragen als: hoe kun je je eigen spel en het ensemblespel beter laten klinken, hoe ontwikkel je het gevoel voor abstractie, en hoe werkt meerstemmigheid in de begeleidingssectie.

In fase B ligt de nadruk op de volgende leeraspecten:

- a Toonstelsel**
Het op basis van klank en toonhoogte kunnen samenstellen van een ensemble met verschillende instrumenten en het kunnen stemmen van die instrumenten. Belangrijk is het herkennen van de karakteristieken van de instrumenten. Kennis van de samenstelling van en tonaliteit binnen een traditioneel djembe-ensemble.
- b Maat, ritme en melodie**
Verdergaande kennis en begrip van de muzikale begrippen ‘maat’, ‘ritme’ en ‘melodie’ en inzicht in opbouw en samenstelling van de diverse ritmefamilies en maatsoorten (4/4 en 12/8). Begrip van de veranderingen die zich binnen een ritme voordoen, in samenhang met zang en dans. Dit blijkt uit:
- begrip van complexere polyritmiek van de djembepartijen en de bijbehorende signalen, breaks, intro’s en arrangementen;
 - begrip van de bijbehorende dundunpartijen met of zonder bel;
 - begrip van de solotechnieken in zowel 4/4 als 12/8 en de ontwikkeling van het off-beat gevoel;
 - begrip van de chauffements en waar ze zich in de melodie bevinden, zowel op de djembe als op de dunduns;
 - begrip van de complexere melodieën, zoals bij eenvoudige Dundunba-ritmes en in het algemeen ritmes met langere frases/melodieën;
 - verder uitdiepen van solo’s met roulements 4 en 5 (beats) en andere technieken;

- verder uitdiepen van gevoel voor ritmische melodie in djembe- en dundunpartijen;
- verder uitdiepen van gevoel voor harmonie bij het samenspel van de verschillende partijen;
- kennis over de oorsprong van het instrument en functie in de traditie;
- kennis over de houtsoorten en herkomst van de instrumenten;
- kennis over de herkomst, achtergronden en geschiedenis van de ritmes;
- begrip van de balletstijl en de tradities rondom de kunst van het djembespel;
- begrip van de Guinee-, Mali- of moderne stijlen van spelen;
- begrip van dorps-, stads-, balletstijl van spelen;
- begrip van en basiskennis over de herkomst en achtergrond van de ritmes.

Hoe kunnen solist en begeleiders elkaar versterken in de verschillende ritmefamilies en bijbehorende maatsoorten en abstracties.

- c Ensemblescholing**
Kennis van en inzicht in het ontstaan van de verschillende klanken en de stemming van de diverse instrumenten binnen een djembe-ensemble. De leerling is zich ervan bewust dat een ensemble gedisciplineerd speelt, dat alle noten en ritmes correct gespeeld worden en iedereen onderdeel van het geheel is.
- d Receptief inzicht**
De leerling gaat de in fase A opgedane kennis toepassen.
- De leerling kent de oorsprong en de ontwikkeling van verschillende djembe stijlen en kan deze benoemen.
 - De leerling heeft kennis van en inzicht in de algemene karakteristieken van djembestijlen en -genres.
 - De leerling heeft kennis van de geschiedenis van de djembe en de ontwikkeling daarvan.
- e Voor- en naspelen**
De ontwikkeling van een muzikaal oor, noodzakelijk voor de bij djembemuziek gebruikelijke wijze van orale kennisoverdracht. Het op het gehoor herkennen en naspelen van ritmische fragmenten. De leerling moet kunnen naspelen wat de docent voorspeelt.
- f Uit het hoofd spelen**
Het uit het hoofd spelen van een muzikaal fragment; deze vorm van auditieve toepassing versterkt het muzikaal voorstellingsvermogen. Dit kan door het nabootsen van de klanken die worden gespeeld (pa toe pa) en/of het gewoonweg voorspelen. De leerling kan snel schakelen tussen verschillende patronen.
- g Improvisatie**
- Het instrumentaal improviseren op basis van een muzikale dialoog (vraag en antwoord) met de docent, of op basis van een muzikaal gegeven. De leerling reageert op wat de docent voorspeelt.
 - Het uitvoeren van een solopartij met gevoel voor maat, ritme, timing en swingfeel. Mellow of pushend kunnen soleren met het juiste gevoel voor de abstractie.

h Zuiverheid, toon en klankkwaliteit

De leerling is zich bewust van het klankvoorstellingsvermogen, wat essentieel is voor de juiste uitvoering van de ritmes in fase B (de verbreding).

i Technische oefeningen

Het uitvoeren van bij dit niveau passende technische oefeningen.

- Leerlingen kennen en beheersen de verschillende speeltechnieken en begrippen als:
 - de juiste handtechniek op djembe;
 - klankontwikkeling op de djembe (bas, toon en slap);
 - eenvoudige polyritmiek van de verschillende partijen en de daarbij behorende signalen, breaks, intro's en arrangementen;
 - beheersing van de chauffements op djembe;
 - flams, roulements etc.;
 - solotechnieken en frases in zowel 4/4 als 12/8 en de ontwikkeling van het off-beat gevoel.
- Leerlingen kennen en beheersen de verschillende speeltechnieken en begrippen als:
 - de juiste stoktechniek op dundun;
 - dundunpartijen met of zonder bel;
 - chauffements op dundun;
 - in de Guineestijl: eenvoudige Dundunba-ritmes.
- Leerlingen weten hoe hun instrument in elkaar zit en hoe ze het kunnen stemmen.

j Ritmiek en metriek

Het correct uitvoeren van speelstukken voor wat betreft tempi, maatsoorten met gevoel voor maat, ritme, timing en swingfeel. Mellow of pushend kunnen spelen met het juiste gevoel voor de abstractie.

k Samenspel

Het uitvoeren van een ensemblestuk op B-niveau.

l Uitdrukkingsvaardigheden

- Het muzikaal verzorgd uitvoeren van een muziekwerk met de juiste aandacht voor nuancering, dynamiek, frasering en articulatie.
- Het muzikaal verzorgd uitvoeren van een muziekwerk met de juiste aandacht voor show.
- De leerling moet kunnen spelen en bewegen tegelijkertijd.

m Communicatieve en sociale vaardigheden

- De leerling neemt elementaire sociale conventies in acht, zoals respect hebben voor de ander.
- De leerling kan overleggen en samenwerken in teamverband.

o Versieringen

Kennis van versieringen, die in relatie tot het instrumentaal uitvoeren dient te worden opgebouwd.

Fase C – verdieping

Voor fase C gelden dezelfde termen als voor fase B, maar op een ander belevingsniveau. In fase B ontwikkelen cursisten hun eigen spel en ensemblespel. Er is aandacht besteed aan hun gevoel voor de abstractie en aan meerstemmigheid in de begeleidingssectie.

In fase C gaat het om verdieping van die kennis en vaardigheden. Relevante vragen zijn: hoe kun je je eigen spel en het ensemblespel verder verdiepen, hoe werkt dynamiek in de begeleidingssectie en hoe komt een gelijke mate van abstractie in het ensemble tot stand.

De nadruk ligt in deze fase op de volgende leeraspecten:

a Toonstelsel

Het op basis van klank en toonhoogte kunnen samenstellen van een ensemble dat uit verschillende instrumenten bestaat en het kunnen stemmen van de instrumenten. Belangrijk is het herkennen van de karakteristieken van de instrumenten. Kennis van de samenstelling van en tonaliteit binnen een traditioneel djembe-ensemble.

b Maat, ritme en melodie

Verdere kennis en begrip van de muzikale begrippen 'maat', 'ritme' en 'melodie' en inzicht in opbouw en samenstelling van de diverse ritme families en maatsoorten (naast 4/4 en 12/8 ook 9/8). Begrip van de veranderingen in de muziek die zich binnen een ritme voordoen, in samenhang met zang, dans. Dit blijkt uit:

- begrip van de meest complexe polyritmiek van de djembepartijen en de daarbij behorende signalen, breaks, intro's en arrangementen;
- begrip van de bijbehorende dundunpartijen met of zonder bel;
- begrip van de solotechnieken in zowel 4/4, 9/8 als 12/8 en de ontwikkeling van het off-beat gevoel;
- begrip van de chauffements en waar ze zich in de melodie bevinden, zowel op de djembe als op de dunduns;
- begrip van de meest complexe melodieën en bijbehorende chauffements, zoals bij complexere Dundunba-ritmes en ritmes met langere frases/melodieën;
- verder uitdiepen van solo's met roulements 4 en 5 (beats) en andere technieken;
- verder uitdiepen van gevoel voor ritmische melodie in djembe- en dundunpartijen;
- verder uitdiepen van gevoel voor harmonie bij het samenspel van de verschillende partijen;
- kennis over de oorsprong van het instrument en zijn functie in de traditie;
- kennis over de houtsoorten en herkomst van de instrumenten;
- kennis over de herkomst, achtergronden en geschiedenis van de ritmes;
- begrip van de balletstijl en de traditie van de djembe;
- begrip van de verdere ontwikkeling van de dunduns in de Guinee-, Mali- of moderne stijlen: dorps, stads, ballet of percu(ssie)stijl van spelen;
- begrip van en kennis met betrekking tot de herkomst en achtergrond van de ritmes.

Hoe kunnen solist en begeleiders elkaar versterken in de verschillende ritme-families en bijbehorende maatsoorten en abstracties.

c Ensemblescholing

Kennis van en inzicht in het ontstaan van de verschillende klanken en de stemming van de diverse instrumenten binnen een djembe-ensemble. De leerling is zich ervan bewust dat een ensemble gedisciplineerd speelt, dat alle noten en ritmes correct gespeeld worden en dat iedereen onderdeel van het geheel is.

d Receptief inzicht

De leerling gaat de in fase B opgedane kennis en toepassen.

- De leerling heeft kennis van de oorsprong en de ontwikkeling van verschillende djembestijlen en kan deze benoemen;
- De leerling heeft kennis van en inzicht in de algemene karakteristieken van verschillende djembestijlen en genres;
- De leerling kent de geschiedenis van het instrument en de ontwikkeling ervan.

e Voor- en naspelen

De ontwikkeling van een muzikaal oor, noodzakelijk voor de bij djembemuziek gebruikelijke wijze van orale kennisoverdracht. Het op het gehoor herkennen en naspelen van ritmische fragmenten. De leerling moet kunnen naspelen wat de docent voorspeelt.

f Uit het hoofd spelen

Het uit het hoofd spelen van een muzikaal fragment; deze vorm van auditieve toepassing versterkt het muzikaal voorstellingsvermogen. Dit kan door het nabootsen van de klanken die worden gespeeld (pa toe pa) en/of het gewoonweg voorspelen. De leerling kan snel schakelen tussen verschillende patronen.

g Improvisatie

- Het instrumentaal improviseren op basis van een muzikale dialoog (vraag en antwoord) met de docent, of op basis van een muzikaal gegeven zoals een eenvoudig ritmisch schema op C-niveau.
- Het correct uitvoeren van een solopartij met gevoel voor maat, ritme, timing en swingfeel. Mellow of pushend kunnen soleren met het juiste gevoel voor de abstractie.

h Zuiverheid, toon en klankkwaliteit

De leerling is zich bewust van het klankvoorstellingsvermogen, wat essentieel is voor de juiste uitvoering van de ritmes in fase C, de verdieping.

i Technische oefeningen

Het uitvoeren van bij het niveau passende technische oefeningen.

- Leerlingen kennen en beheersen de verschillende speeltechnieken en begrippen als:
 - de juiste handtechniek op de djembe;
 - klankontwikkeling op de djembe (bas, toon en slap);
 - complexere polyritmiek van de djembe partijen en de daarbij behorende signalen, breaks, intro's en arrangementen;
 - beheersing van de chauffements op djembe;
 - flams, roulements etc.;
 - solotechnieken en -frases in zowel 4/4, 9/8 als 12/8 en de ontwikkeling van het off-beat gevoel.

- Leerlingen kennen en beheersen de verschillende speeltechnieken en begrippen als:
 - de juiste stoktechniek op dundun;
 - dundunpartijen met of zonder bel;
 - chauffements op dunduns;
 - in de Guinee-stijl: complexere Dundunba-ritmes.
- Leerlingen weten hoe hun instrument in elkaar zit en hoe ze dit kunnen stemmen.

j Ritmiek en metriek

Het correct uitvoeren van speelstukken voor wat betreft tempi, maatsorten met gevoel voor maat, ritme, timing en swingfeel. Mellow of pushend kunnen spelen met het juiste gevoel voor de abstractie.

k Samenspel

Het uitvoeren van een ensemblestuk op C-niveau.

l Uitdrukkingsvaardigheden

- Het muzikaal verzorgd uitvoeren van een muziekwerk met de juiste aandacht voor nuancering, dynamiek, frasering en articulatie.
- Het muzikaal verzorgd uitvoeren van een muziekwerk met de juiste aandacht voor show.
- De leerling moet kunnen spelen en bewegen tegelijkertijd.

m Communicatieve en sociale vaardigheden

- De leerling neemt elementaire sociale conventies in acht, zoals respect hebben voor de ander.
- De leerling kan overleggen en samenwerken in teamverband.

o Versieringen

Kennis van versieringen, die in relatie tot het instrumentaal uitvoeren dient te worden opgebouwd.

9 Evaluatie en toetsing

In het djembe-onderwijs is sprake van voortdurende observatie van de leerling door de docent. De cursist krijgt regelmatig feedback over zijn vorderingen. Ook geven de cursisten elkaar feedback. Dat gaat overigens lang niet altijd mondeling, een smile of zucht zegt ook heel veel.

Als je veel leerlingen en cursisten hebt is het zinvol om aan de hand van een voortgangssysteem de ontwikkeling per persoon en van de groep bij te houden. Voor zo'n voortgangssysteem bestaat geen format, maar collega's hebben vast wel voorbeelden. Regelmatig, bijvoorbeeld om de drie maanden, bespreek je de voortgang met de leerlingen, cursisten of groepen. Daarbij gaat het om wat er de afgelopen periode tot stand is gebracht, kijk je samen vooruit en maak je afspraken. Wat verwachten we van elkaar? Welke rol heb jij als docent in de samenwerking? Welke resultaten willen we bereiken? Het maken van afspraken is essentieel omdat dat de zelfsturing van leerlingen en cursisten stimuleert.

Een dergelijk evaluatiemoment is heel goed te koppelen aan een presentatie, leerlingenuitvoering of voorspeeldag. Je hebt met elkaar ergens naartoe gewerkt; het voelt heel logisch om direct daarna te evalueren. Dit zijn de 'zachte' vormen van toetsing. Je kunt ook kiezen voor een wat 'hardere' of formelere vorm door te toetsen, of door in je onderwijs examens in te bouwen.

Toelatingstoetsen

Of het nu gaat om lessen, cursussen, workshops of ensembles, je hebt altijd verwachtingen van deelnemers en van wat zij al kennen en kunnen. Daarom worden er ook bijna altijd toelatingsvoorwaarden gesteld. De vraag is of je vooraf iedere deelnemer wil toetsen. Dat is vooral verstandig bij groepslessen op niveau of ensembles.

Je kunt gebruik maken van zachte vormen: "kom maar langs en we spelen en praten wat". Een harde vorm is: "volgende week dinsdagavond om 19.45 uur; de te spelen stukken vind je in de bijlage". Welke vorm je ook gebruikt, hard of zacht, zorg ervoor dat de leerling of cursist van te voren weet wat de consequenties kunnen zijn. Dat maakt het misschien wel spannend, maar het is ook duidelijk en eerlijk.

Eindtoetsen

Voor toetsen en examens zijn duidelijke en controleerbare criteria een voorwaarde. Leerlingen en cursisten moeten weten waaraan ze moeten voldoen, de examinerator moet weten waarop en hoe getoetst wordt. Leerlingen en cursisten moeten zich kunnen voorbereiden en de examinerator moet subjectieve oordelen voorkomen.

Hardere vormen van toetsing werken vooral goed als de opleiding is opgebouwd in een leerlijn van meerdere jaren. In hoofdstuk 8 over de eindtermen is dat al min of meer uitgewerkt. Aan de daar gegeven fasering zijn heel goed toets- of examencriteria te koppelen. Aan de hand van de toets bepaal je of de fase naar voldoening is afgerond. In overleg met de cursist stel je dan de volgende fase vast.

Afrondingstoetsen

Formeel onderwijs kent altijd een afsluitende toets om te controleren of de leerling/cursist voldoet aan de doelstellingen of eindtermen van de opleiding. Ook hierbij kan sprake zijn van zachte vormen, bijvoorbeeld als de opleiding niet gericht is op een concreet vervolg maar meer op persoonlijke ontwikkeling. Dan kan de afsluitende toets bijvoorbeeld de vorm krijgen van een (groeps-) presentatie met een evaluatie.

Bij hardere toetsvormen moeten de criteria helder en de examineratoren objectief zijn, omdat een leerling immers kan zakken. Dat laatste zal bij duidelijke criteria overigens nauwelijks voorkomen, want de kandidaat en docent weten dan wanneer iemand klaar is om aan het examen deel te nemen.

10 Visie op leren en kunsteducatie

Om als docent een gedegen cursus of workshop te ontwikkelen is op z'n minst kennis nodig over leren, didactiek, leerstijlen en letheorieën. Hieronder wordt een aantal basisprincipes uit de onderwijskunde beschreven en waar mogelijk vertaald naar de praktijk van de kunsteducatie.

Facetten van amateurkunst

Dé amateurkunstenaar bestaat niet. In het verlengde daarvan kun je stellen dat ook dé kunsteducatie niet bestaat. Dit heeft alles te maken met de uiteenlopende wijze waarop amateurs met kunst bezig kunnen zijn. Aan amateurkunstenaars zijn vier facetten te onderscheiden. Zij beperken zich zelden tot één facet en verenigen doorgaans meerdere facetten in zich.

- de amateurkunstenaar als uitvoerder;
- de amateurkunstenaar als maker;
- de amateurkunstenaar als publiek;
- de amateurkunstenaar als criticus.

Ontwikkelaars en docenten van cursussen moeten zich bewust zijn van deze vier kanten van kunstbeleving, en in hun eigen lespraktijk een mix maken. Een voorbeeld: één cursist heeft een nummer gecomponeerd, de cursusgroep schaaft het bij en studeert het in; dan volgt een opname voor op de site en YouTube. Andere cursisten reageren met eigen versies. Met zo'n mix spreken we heel verschillende cursisten aan, maken we gebruik van ieders sterke kanten, stimuleren we samenwerken en inspireren we elkaar en – wie weet – ook 'buitenstaanders'. Een mix biedt ook veel mogelijkheden voor activiteiten buiten de traditionele les. Via de sociale media wisselen cursisten (zelfs van verschillende docenten) van alles uit: componeren, luisteren, spelen, bekritisieren, evalueren etcetera.

De combinatie van non-formeel en formeel leren (zie hoofdstuk 3) leidt tot optimaal leren waarbij:

- de leerling zelf in en buiten de les actief is;
- de leerling dichtbij zijn eigen beleving blijft en wordt uitgedaagd;
- er muzikale samenhang ontstaat (techniek, theorie, repertoire enz.).

Aan de hand van oefeningen die voortkomen uit de geleerde patronen ervaren leerlingen direct een relatie tussen theorie, oefening en samenspel. Spelen in een groep kweekt wederzijdse afhankelijkheid, en benadrukt het sociale aspect van musiceren.

Leerlingen aansporen om achteraf stil te staan bij wat er tijdens het spel gebeurde werkt ook goed. Reflectie op je eigen handelen stimuleert het leerproces. Ook op dit vlak kan de docent initiatief nemen.

Als aanbieders van non-formeel leren hebben Centra voor de Kunsten, particuliere docenten en verenigingen een grote mate van vrijheid om hun educatief aanbod in te richten en hun educatieve activiteiten vorm te geven. Slimme aanbieders

houden rekening met de doelen en drijfveren van potentiële deelnemers.

De kunst is om als docent je les, cursus of workshop zo vorm te geven dat de deelnemers optimaal leren en geïnspireerd worden om door te gaan. Daarbij maak je gebruik van kennis vanuit je discipline, en van kennis over onderwijs en over de leerlingen. Er bestaat geen standaardvorm, want daarvoor zijn de doelstellingen, situaties, deelnemers en docenten te verschillend. Voor een optimaal resultaat is het nodig om gedegen na te denken over de eigen aanpak en kennis te nemen van alternatieven daarvoor.

Op dit moment is in de onderwijswereld het 'Nieuwe leren' of 'Authentiek leren' een belangrijke stroming. Deze is ontstaan uit constructivistische opvattingen over leerprocessen: leren is een actief, constructief proces; leren is het koppelen van nieuwe informatie aan bestaande kennis. Bij een bepaalde slag op een djembe maak je altijd gebruik van al bestaande motorische vaardigheden, aanwezig ritmegevoel, ritmegeheugen enz.

De didactiek van het constructivisme kent vier uitgangspunten, die stuk voor stuk voor kunsteducatie relevant kunnen zijn:

- Het onderwijs beperkt zich niet tot het overdragen van door de docent voor gestructureerde leerstof, maar streeft naar een productieve leeromgeving, met gevarieerde opdrachten en globale richtlijnen. Deze bieden cursisten ruimte voor eigen initiatief en onderzoek;
- Het onderwijs is gericht op de leefwereld van de cursisten en hun voorkennis. De docent besteedt aandacht aan de interesses en behoeften van cursisten;
- Het onderwijs is waar mogelijk afgeleid van activiteiten van professionals in de samenleving. Het begrip 'authentiek' slaat dus niet alleen op de persoonlijke inbreng en motivatie van de cursist, maar ook op het levensechte karakter van de leertaken;
- In authentieke leersituaties is sprake van communicatie en samenwerking tussen cursisten, zoals tijdens het uitvoeren van groepstaken, onderling overleg en discussie, standpunten bepalen en presenteren en eventueel ook onderlinge beoordeling.

De uitdaging voor docenten is om deze uitgangspunten te gebruiken bij het samenstellen van een onderwijsprogramma.

Vier leerstijlen

De ene cursist is de andere niet. Binnen een ogenschijnlijk homogene groep cursisten kunnen grote verschillen bestaan in houding en karakter. Die verschillen uiten zich in verschillende leerstijlen.

De Amerikaanse pedagoog David Kolb ontwikkelde een leercyclus waarin vier leerstijlen op elkaar inhaken:

- De *papegaai*: doet direct na;
 - De *opnemer*: neemt alles in zich op om het dan – liefst alleen thuis – uit te proberen;
 - De *denker*: wil eerst alles ervan weten alvorens aan het werk te gaan;
 - De *experimenterder*: gaat direct aan de slag en verbetert zichzelf al doende
- Niet iedere cursist is op deze vier gebieden even sterk. Sommige mensen nemen informatie het best op aan de hand van concrete ervaringen (de papegaai), terwijl

anderen eerst een heel goed beeld willen hebben van wat er verwacht wordt (de opnemer). Weer anderen gaan abstracter met informatie om (de denker) en er zijn er ook die iets vooral willen uitproberen (de experimenteerder). Voor het verwerken van informatie geldt iets dergelijks: sommige mensen verwerken informatie het best door er actief mee te experimenteren, terwijl anderen informatie verwerken door observatie en daarover nadenken.

Volgens Kolb dienen voor optimale leerprestaties de vier stijlen (nadoen, observeren, nadenken, experimenteren) samen te gaan. Hoewel iedere cursist een voorkeursstijl heeft, zal hij of zij zich in alle vaardigheden moeten bekwamen en deze moeten combineren. Pas dan is het mogelijk een 'complete leerling' te worden. Dit betekent dat je als docent van elke leerling de voorkeurstijl moet kennen, en erop let dat hij of zij ook de andere stijlen ontwikkelt. In je opdrachten – zowel in de lessen als voor thuis – zorg je voor afwisseling, en maak je dat elk van de vier stijlen gebruikt wordt.

Didactische tips

- Start bij iets nieuws met het herhalen van wat al bekend is, zodat de leerlingen het nieuwe daaraan toe kunnen voegen. Daarmee bevorder je het constructief leren.
- Zorg voor slim stapelen. Dat wil zeggen: gebruik "hapklare brokken" die op elkaar aansluiten, zodat de leerlingen vaardigheden en kennis stap-voor-stap opbouwen.
- Maak de brokken niet te groot, want er is niets zo frustrerend als te moeten doen wat je niet kunt. Bovendien leren leerlingen dan soms dingen fout en kost het ze teveel fysieke en mentale spanning.
- Zorg dat de leerlingen snappen waarvoor een specifiek brok nodig is, zodat ze de samenhang begrijpen en voelen. Daardoor onthouden ze de stof ook beter.
- Herhalen en veel herhalen is zinvol. Allereerst herhaal je een brok een aantal keren op dezelfde manier totdat iedereen het echt te pakken heeft. Dan ga je herhalen met kleine veranderingen, zodat de vaardigheid flexibel toepasbaar wordt en de leerling 'wendbaar' wordt. Uiteindelijk voeg je de stof toe aan het grotere geheel. Bij eenvoudige zaken kan dit in één les, maar vaker zal deze stap-voor-stap werkwijze over een reeks van lessen nodig zijn.
- Geef leerlingen de mogelijkheid de brokken op een creatieve manier te combineren; dit is een goede oefening in het flexibel maken van vaardigheden. Het geeft jou als docent de mogelijkheid om te zien wat de leerlingen echt beheersen.
- Neem de tijd om leerlingen aan elkaar te laten horen en zien hoe en wat ze doen; ze leren veel van elkaar en stimuleren elkaar. Leerlingen spiegelen zich aan elkaar, en gewoonlijk werkt dat goed.
- Maak gebruik van wat leerlingen buiten de lessen om kunnen leren, bijvoorbeeld via internet of van en met elkaar.
- Maak onderlinge verschillen bespreekbaar, zodat cursisten leren reflecteren op zichzelf en anderen; dat vergroot hun inzicht en zelfsturing.
- Vraag regelmatig naar zowel de individuele voortgang als die van de groep.
- Durf spanningen in de groep aan de orde te stellen. Doe dat zoveel mogelijk aan de hand van concrete gebeurtenissen en vanuit wat jij als docent ervaart.

- Wees gul met complimenten, niet alleen in woorden maar ook in gebaren en blikken.
- Wees helder waar het gaat om dingen waarvan je niet gediend bent – zowel muzikaal, instrumentaal-technisch als sociaal.

11 De markt van de kunsteducatie

De afnemers

Uit de jaarlijkse *Monitor Amateurkunst* van het LKCA blijkt dat ruim zeven miljoen Nederlanders op een of andere manier aan kunst doen. Zij schilderen, spelen toneel, beeldhouwen, zingen etcetera. Het aantal kunstdisciplines is enorm en neemt bovendien nog toe – denk bijvoorbeeld aan nieuwe media. Sommige mensen wijden zich jarenlang aan een kunstdiscipline. Anderen zijn het ene jaar actief op het toneel, en gaan een jaar later met net zoveel enthousiasme schilderen. Kortom: dé amateurkunstenaar bestaat niet. Ook de ambitie van amateurkunstenaars verschilt onderling sterk. Sommigen zien hun activiteit vooral als hobby, waarbij de sociale contacten minstens zo belangrijk zijn. Anderen willen excelleren, hun persoonlijke top halen en zich het liefst presenteren aan een publiek. Tenslotte verschilt de tijd die mensen eraan kunnen besteden sterk. Carrière, kinderen en zorgtaken eisen veel tijd op, waardoor de tijd om te oefenen soms beperkt is.

De aanbieders

De markt voor aanbieders van kunsteducatie is voortdurend in beweging. Amateurkunstenaars kunnen op allerlei plaatsen terecht, zoals de Centra voor de Kunsten en muziekscholen. Buurt- en jeugdcentra doen eveneens aan kunsteducatie. Daarnaast organiseren amateurkunstverenigingen vaak een vorm van kunsteducatie, al dan niet in samenwerking met een Centrum voor de Kunsten of een zelfstandige kunstdocent. Het aantal particuliere aanbieders groeit bovendien. Denk aan muziekdocenten of beeldende kunstenaars die hun praktijk uitbreiden met cursussen of workshops.

Sociaal-culturele ontwikkelingen

Meer flexibiliteit, minder vastigheid

Meer dan vroeger zoeken mensen – en dus ook cursisten kunsteducatie – hun eigen weg. Ze kiezen liever zelf dan de keuzes te volgen die hen thuis of op school voorgehouden worden. Minder dan vroeger binden mensen zich aan vaste groepen; al zappend van het een naar het ander zoeken ze naar wat hen op dat moment het aantrekkelijkst lijkt. Netwerken zijn erg belangrijk – zowel de fysieke als de digitale – en heel wat jongeren communiceren voortdurend met hun netwerk. Op school, in het werk, in de woonomgeving komen we een mensen tegen die van ons verschillen in gewoontes, achtergrond, geloof, traditie en taal. Door deze ontwikkelingen vermindert de invloed van traditionele cultuuruitingen. Niet dat ze verdwijnen maar ze verliezen hun vanzelfsprekendheid. In het Nederland van vroeger werd je net als je vader, tante, of grootvader lid van de harmonie en bespeelde je een blaasinstrument. Nu kun je uit een heel scala van bezigheden kiezen, en volg je niet vanzelfsprekend wat je familie deed en doet.

Digitale netwerken en communities

Een minstens zo belangrijke ontwikkeling is de invloed van internet en digitale hulpmiddelen. Daardoor beschikken amateurkunstenaars over een onuitputtelijke bron van inspiratie. Bovendien brengt internet amateurkunstenaars in contact met geestverwanten waar ook ter wereld, met wie ze hun kunstuitingen kunnen delen en bespreken. Dat geldt niet alleen voor nieuwe, digitale kunstvormen, maar ook voor de traditionele kunstdisciplines. Via digitale communities en YouTube kunnen amateurkunstenaars heel makkelijk hun beeldend werk, muziek, literatuur of dans verspreiden en onderling becommentariëren.

Kunsteducatie = cultureel ondernemerschap

De hierboven geschetste sociaal-culturele ontwikkelingen vormen een uitdaging voor aanbieders van kunsteducatie. Meer dan ooit zullen zij moeten nadenken over de inhoud en de kwaliteit van hun aanbod, en over de meerwaarde die zij cursisten kunnen bieden. Bovendien zullen zij de nodige flexibiliteit moeten ontwikkelen om op veranderingen in de behoeften van cursisten te kunnen inspelen. Dat vraagt om marktdenken en om de ontwikkeling van cultureel ondernemerschap. Voor de kunsteducatie heeft dit positieve gevolgen. De diversiteit in het cursus- en workshopaanbod – offline en online – zal toenemen door toedoen van actieve culturele ondernemers met gevoel voor kansen. Deze diversiteit heeft niet alleen betrekking op nieuwe lesinhouden en lesvormen, maar ook op dagdelen dat cursussen plaatsvinden en op doelgroepen. Op dit laatste vlak liggen er volop mogelijkheden. Kunsteducatie voor bijvoorbeeld kleuters, senioren, niet-Nederlandstaligen en mensen met een fysieke, verstandelijke of psychiatrische beperking bestaat wel, maar is nog schaars. Ook onder traditionele doelgroepen zal vraag blijven bestaan naar hoogwaardige kunsteducatie die voldoet aan de wensen van amateurkunstenaars.

Colofon

Raamleerplan Djembe

Het LKCA onderschrijft het belang van kwaliteit binnen de amateurkunst en draagt daaraan bij door het ontwikkelen van raamleerplannen. Dit raamleerplan beschrijft wat kwalitatief goed djembe-onderwijs is en aan welke criteria dat onderwijs voldoet. Het biedt docenten een kader om een weloverwogen systematische opbouw in de lessen aan te brengen en deze op een goede manier te leiden.

Auteurs

Gert Bomhof, Jelle de Kroon, Steven de Laet, Ponda O'Bryan, Victor Oskam, Rutger van der Ree en Dirk de Vreede

Eindredactie

Diet Scholten , Amsterdam

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Drukwerk

Drukkerij Libertas, Utrecht

Productiebegeleiding

Miriam Schout

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)
Kromme Nieuwegracht 66
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

Het Raamleerplan Djembe is tot stand gekomen in samenwerking met de VDON, Vereniging Djembe Onderwijs Nederland. Op de website www.djembe-onderwijs.nl is meer informatie te vinden over achtergronden, tips over boeken, cd's en dvd's, activiteiten, cursussen en links die in relatie staan tot dit raamleerplan.
Contact: info@djembe-onderwijs.nl

ISBN: 978-90-6997-144-5

© LKCA Utrecht, september 2014